

УДК 94(477.6)"194"(045)

Н.Ф. Шипік

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ В'ЯЗНІВ У ВИПРАВНО-ТРУДОВИХ УСТАНОВАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х РР.

У статті розглянуто використання праці в'язнів у тих виправно-трудовах установах Донецької й Луганської областей, які знаходились у структурі УВТТК МВС УРСР в другій половині 1940-х рр. та визначено основні проблеми їх функціонування.

Ключові слова: примусова праця, виправно-трудова установа, Донлаг, контрагентські окремі табірні пункти, достроково звільненні, розконвойовані.

Табірна економіка була важливою складовою функціонування радянської тоталітарної системи. В основних своїх рисах вона сформувалась ще до війни. В'язні працювали на багатьох господарських об'єктах і новобудовах Радянського Союзу. Цілком закономірно, що на використання цього ресурсу партійно-радянське керівництво розраховувало при складанні планів з відновлення промислових підприємств України, які у значній кількості зосереджувались на території Донбасу. Діяльність виправно-трудовах установ на території України у повоєнний період відноситься до маловивчених тем української історії. Однією із вагомих, але поодиноких розвідок є стаття Р.І. Пилявець, в якій проаналізовано вплив Голодомору 1946-47 рр. на виправно-трудова систему УРСР [1]. Поза увагою українських дослідників залишається регіональний зріз проблеми, що підсилює її актуальність та відкриває широке поле для наукових пошуків. Виходячи із вищесказаного, авторка вважає можливим визначити метою статті розгляд використання праці в'язнів у виправно-трудовах установах на території тодішніх Сталінської й Ворошиловградської областей, передусім виробничу спеціалізацію та окреслення основних проблем їх функціонування у перші повоєнні роки.

Основу джерельної бази статті складають протоколи партійних конференцій виправно-трудовах таборів і колоній МВС УРСР, доповідні записки УВТТК МВС УРСР і листування між господарськими, партійними, радянськими керівниками та МВС УРСР з питань виділення в'язнів для роботи в промисловості регіону.

Державний комітет оборони СРСР 27 квітня 1943 р. прийняв рішення про організацію таборів для будівництва об'єктів чорної металургії у Донбасі. У травні 1944 р. секретар Сталінського обкому в телеграмі до секретаря ЦК ВКП(б) Г. Маленкова просив зобов'язати НКВС направити для Донбасу мінімум 10 тис. осіб. Таку потребу він пояснював виключним становищем із робочою силою на будівництві об'єктів чорної металургії. Без поповнення робочою силою «неможливо закріпити наявні зрушення у справі форсування будівництв» [2, арк. 39].

По мірі вигнання нацистських військ з України, радянською владою активно розгорталась на її території система таборів та колоній. На 4 квартал 1946 р. у 14 українських областях в системі Управління виправно-трудовах таборів і колоній Міністерства внутрішніх справ СРСР існувало 12 відділів ВТТК МВС, 11 промислових виправно-трудовах колоній (ВТК), 16 сільськогосподарських ВТК, 5 пересильних пунктів, 85 контрагентських окремих табірних пунктів (далі ОТП), Донлаг, 3 лікарні та колонія для інвалідів. В цих підрозділах станом на 1 січня 1947 р. утримувалось 93 тис.555 осіб [3; арк.2].

На території Сталінської, Ворошиловградської та Дніпропетровської областей розміщувались табірні підрозділи єдиного великого табору в УРСР – Донлагу,

націленого на видобуток вугілля, відновлення шахт Донбасу та рудників Криворіжжя, промислове та житлове будівництво, вантажно-розвантажувальні роботи. Стосовно його відкриття у довіднику «Система виправно-трудових таборів СРСР» зазначено, що «не раніше листопада 1946 р.» [4]. Проте у протоколі зборів партактиву ВТТК МВС УРСР від 28-30 листопада 1946 р. вказано, що Донлаг організований у квітні 1946 р. Учасники зборів відзначали, що табір організується у період утвердження 5-річного плану народного господарства і покликаний вирішувати важливі завдання із видобутку вугілля. Виступаючи звертали увагу, що за 7 місяців існування було створено 20 табірних пунктів, у яких утримувалось 17 тис. в'язнів. У складі воєнізованої охорони налічувалось 2 тис. 160 осіб, яких на думку заступника начальника Управління Донлагу з охорони режиму Комісарова було замало для належної охорони. За 7 місяців було допущено 110 втеч та 96 спроб до втечі. У листопаді 1946 р. число втеч з Донлагу склало 60 % від допущених втеч з виправно-трудових установ УРСР. Зростанню втеч, на думку Комісарова, також сприяли тісний контакт в'язнів з вільнонайманим складом шахтарів на виробництві та наявність цілодобової роботи, внаслідок якої ускладнювалась їх перевірка на виробництві. Натомість начальник Донлагу Пономарьов наполягав на тому, що втечі та ексцеси були наслідком відсутності порядку у режимі утримання та охорони в'язнів. Незадовільна підготовка до зими, відсутність елементарних побутових умов призводила до погіршення загального стану ув'язнених та зростання смертності [5; арк. 62-101].

Втечі спецконтингенту були нагальною проблемою в умовах Голодомору 1946-47 рр. У підрозділах і колоніях УРСР загалом станом на 1 листопада 1947 р. було зареєстровано 451 втечу в'язнів, з яких 229 залишились незатриманими. За той же час було допущено 71 велику втечу ув'язнених, 6 з яких супроводжувалось роззброюванням стрільків воєнізованої охорони. Втечі зі зброєю стались в Охтирській та Маріупольській сільськогосподарській колоніях, ВВТК Ворошиловградської, Житомирської та Сталінської обл. Але особливо неблагополучна ситуація із втечами склалась у Донлагу [3; арк. 55, 97]. Внаслідок численних недоліків в роботі табірної апарату було наказано ліквідувати Донлаг УВТТК МВС Української РСР, передавши його табірні підрозділи та апарат до складу ВТТК УМВС по Сталінській області УРСР. 4 березня 1947 р. Донлаг був закритий [4].

Певна кількість ув'язнених, які знаходились під загальним керівництвом НКВС-МВС, за особливими рішеннями радянського уряду передавалась для роботи на підприємствах інших міністерств й розміщувалась у контрагентських окремих табірних пунктах (ОТП). Активне розгортання контрагентської мережі прийшлося на 1946 р., але продовжилось і пізніше. Якщо у 4 кварталі 1946 р. на території Української РСР існувало 85 контрагентських ОТП, то станом на 10 серпня 1947 р. їх налічувалось 90 із загальною чисельністю контингенту 76 тис. 440 в'язнів, а на 1 жовтня 1947 р. у 93 ОТП утримувалось 86 тис. 573 ув'язнених. Створення контрагентських ОТП було викликано як необхідністю розвантажити пересильні тюрми НКВС, так і бажанням господарників вирішити проблеми нестачі робочої сили за рахунок отримання «нарядів» на в'язнів. Нерідко вони проявляли в цьому певну ініціативу і настійливість. Так, на початку серпня 1947 р. до ЦК КП(б)У надійшли лист і телеграми від начальника Головшхтвідбудова Донбасу Григор'єва та управляючих гірничим й житлобудівельним трестами, в яких вони просили зобов'язати МВС УРСР прискорити завезення контингенту ув'язнених з ВТК для роботи на будівництвах трестів Шахтвідбудова та Житлобуду. Заступник МВС УРСР повідомив, що до 28 липня 1947 р. на будівництва трестів з ВТК завезено 5 тис. 20 осіб ув'язнених, в тому числі до Сталінської обл. 2 тис. 200 осіб та Ворошиловградської – 2 тис. 820 осіб. Крім того, була дана вказівка начальникам МВС до 10 серпня додатково завезти 6 тис. 200 осіб [6; арк. 252].

Утім, в роки Голодомору число контингенту, придатного до фізичної праці різко знизилось. Пересильні тюрми не справлялись із виконанням усіх завдань за «нарядами» на в'язнів. Зокрема відомо, що в серпні-вересні 1947 р. МВС УРСР, відповідно до рішення Ради Міністрів СРСР та УРСР, а також вказівки МВС СРСР, повинно було додатково виділити 37 тис. в'язнів, серед яких 9 тис. підприємствам вугільної промисловості Сталінської та Ворошиловградської областей, 5 тис. – хімкомбінату м. Лисичанськ, 2 тис. тресту «Донбасважбуд» у Ворошиловграді. У той же час очікувалось надходження зі слідчих тюрем МВС УРСР до 32 тис. засуджених, придатних до фізичної праці, з числа яких підлягало вивезенню за нарядами МВС СРСР 22 тис. осіб та залишались для розміщення в Україні 10 тис. осіб. Отже, для виконання всіх рішень урядових органів та вказівок МВС СРСР про виділення робочої сили з числа в'язнів, не вистачало 27 тис. осіб [7; арк.174].

Значна частина контрагентських пунктів була розташована в Сталінській та Ворошиловградській обл.

Таблиця 1. Чисельність в'язнів у контрагентських підрозділах Сталінської і Ворошиловградської областей УВТТК МВС УРСР на підприємствах окремих міністерств станом на 10 серпня 1947 р. [7; арк.176-177]

	Міністерство, трест, підприємство	Чис. (осіб)		Міністерство, трест, підприємство	Чис. (осіб)
1	Міністерство будівництва підприємств важкої індустрії:	11019	6	Міністерство вугільної промисловості західних районів СРСР	8425
1	Азовстальбуд м.Маріуполь	3388	1	Сталінська обл.: Трест «Горлівськвугілля»	409
2	Єнакієвважбуд Азотнотуковий завод м.Горлівка	2050	2	Хацапетівське рудоуправління	485
3	Цементний завод м.Єнакієве	1441	3	Трест «Держинськвугілля»	1459
4	Макбуд завод ім.Кірова м.Макіївка	1188	4	Шахта «Комсомолець»	624
5	Завод «Комуніст» ст. Фенольна	337	5	Шахта ім.Шверника	350
6	Донмашбуд заводу ім.Сталіна м.Краматорськ	757	6	Шахта Новобутівка	500
7	Сталінметалургбуд завод ім. Сталіна м. Сталіно	1072	7	Шахта «Гігант»	805
8	Оленівські кар'єри	339	9	Шахта 4-5 «Микитівка»	130
9	Держинськбуд завод ім. К.Лібкнехта ст. Баглій	447	10	Шахта «Держинка»	600
2	Міністерство транспортного машинобудування	3415	11	Ворошиловградська обл.: Шахта ім.Держинського	1061
1	Завод ім. Ілліча м. Маріуполь	2140	12	Шахта ім.Сталіна	654
2	Завод ім. Жовтневої революції м.Ворошиловград	1275	13	Шахта «Альберт»	1375
3	Міністерство промисловості будівельних матеріалів	2971	7	Міністерство харчової промисловості	338
1	Склизавод ім. Жовтневої революції м. Костянтинівка	1683	1	Трест «Артемсіль» м.Артемівськ	338
2	Склизавод м.Лисичанськ	1288	8	Міністерство внутрішніх справ	150
4	Міністерство шляхів сполучення	571	1	Шахта «Часов Яр» Ворошиловградської обл.	150
1	Ливарно-механічний завод м.Ворошиловград	571	9	Міністерство житлово-цивільного будівництва УРСР	1138
5	Міністерство будівництва паливних підприємств	2290	1	ОСМЧ №309 лікарні та готелі м. Сталіно	1138
1	Машинобудівний завод м.Ясинувата	2290	10	Міністерство хімічної промисловості	
			1	Завод ім. Сталіна м. Костянтинівка	

Виходячи із неповних даних, наведених у Таблиці 1, можна зазначити, що станом на 10 серпня 1947 р. на території Сталінської і Ворошиловградської областей було розміщено в контрагентських підрозділах не менше 30 тис. в'язнів, котрі працювали на підприємствах 10 міністерств. Найчисельнішими були підрозділи при «Азовстальбуді» та заводі ім. Ілліча у Маріуполі.

ОТП при «Азовстальбуді» восени 1947 р. згадували у довідці «Про стан ВТТіК МВС УРСР...» як погано підготовлений до холодів, контингент якого продовжував жити у наметах [3; арк.266]. ОТП при заводі ім. Ілліча неодноразово виділявся серед зразкових за виробничим і житлово-побутовим критеріями. Зокрема, він разом із ОТП при заводі ім. Сталіна в м. Сталіно відзначався серед таких, які в жовтні 1947 р. виконали річний виробничий план [3; арк.51]. Виправно-трудоий підрозділ при заводі ім.Ілліча був організований у 1938 р., щоб за словами директора заводу О.Гармашева забезпечити завдання з реконструкції, спрямованої на виробництво металопродукції для військових кораблів. В організації праці в'язнів важливу роль відіграв Т.Скринниця, який був призначений у 1940 р. начальником і швидко вивчив виробництво. Після вигнання німецько-нацистських військ робота підрозділу була відновлена. На нього були покладені завдання з відбудови металургійного заводу, організації випуску вагонів-цистерн й поставок для оборонної техніки. Утім за короткий час тричі змінилось його керівництво. О.Гармашев звернувся до начальника ГУЛАГу НКВС Наседкіна та керівника УВТТК Колесника з проханням повернути Т. Скринницю. Прохання було задоволене в 1945 р., після чого справа з використанням праці в'язнів суттєво покращилась, а відділення стало зразковим [8; арк. 78].

У 1947 р. у зв'язку з вивезенням військовополонених, О.Гармашев у листі до Голови Ради Міністрів УРСР Д.Коротченка просив розширити контингент виправно-трудоого підрозділу до 4-5 тис. в'язнів. Висловлював свою незгоду із можливою реорганізацією табірному пункту при заводі ім. Ілліча, перетворенням його на філіал табірному відділення треста «Азовстальбуд». Попереджав, що вона призведе до погіршення використання праці в'язнів як наслідок ускладнення системи управління територіально розкиданими виробничими точками. Відтак темпи випуску цистерн знизяться. Директор звертав увагу, що ув'язнені своїми силами випускали щомісяця 500 рам й котлів цистерн [8; 79]. У доповідних записках відмічено їх технічні винаходи. Зокрема, ув'язнені маріупольського ОТП при заводі ім.Ілліча Пивоваров, Скориков, Дорохов винайшли сучасний метод зварювання котлів цистерн на вертикальному стенді. Дирекція заводу відмітила цей винахід як вкрай цінний, його впровадження дозволило суттєво збільшити випуск цистерн. Економічний ефект цього винаходу становив 1 млн. 410 руб. Всіх авторів було премійовано дирекцією заводу сумою в розмірі 5 тис. руб. кожному. В цьому ж табірному пункті Пивоваров і Матвеев розробили й технічно обґрунтували пропозицію щодо установки фракційного штампувального пресу для kleпання хребтових балок вагонних рам [3; арк.175]. Вочевидь до аргументів О. Гармашева дослухались в Раді Міністрів УРСР, бо ОТП при заводі ім. Ілліча існував і надалі. Його контингент на початок серпня 1951 р. складав 2 тис. 414 в'язнів.

На 1 жовтня 1947 р. в Україні існувало 137 табірних підрозділів та колоній для ув'язнених із загальною чисельністю 142 тис. 319 осіб. У тому числі в 10 промислових налічувалось 10 тис. 304 особи, у 15 сільськогосподарських колоніях – 12 тис.227 осіб, 93 контрагентських пунктах (робітників на відбудові промисловості) – 86 тис.573 особи, 12 колоніях для інвалідів та лікарень - 11тис. 333 особи, 7 пересильних тюрмах - 21 тис. 882 особи [3; арк.267].

За характером скоєних злочинів, в середовищі спецконтингенту найбільше було засуджених за побутові злочини – 122 тис. 339 осіб. Значною також була кількість осіб,

які відбували покарання за контрреволюційні та особливо небезпечні злочини – 19 тис. 980. За фізичним станом до 1 та 2 категорії фізичної праці відносились лише 26 % в'язнів, 3 категорії 47,6 %, обмеженої придатності – 10,8 та непридатних до роботи 15,3 %. Чисельність повноцінних контингентів у порівнянні з 1946 р. знизилась з 38,9 до 26,3 % [3; арк. 266].

Переважаюча кількість в'язнів була розміщена в Сталінській – 28 тис. 813 осіб, Харківській - 22 тис. 74 особи, Дніпропетровській - 16 тис. 565 осіб, Львівській – 15 тис. 368 осіб, Ворошиловградській - 11 тис. 772 особи, Київській – 10 тис. 360 осіб та Запорозькій обл. - 8 тис. 940 осіб [3; арк. 267]. Сталінський відділ виправно-трудоих таборів і колоній очолював Устименко. У його підпорядкуванні в листопаді 1946 р. знаходилось 13 підрозділів, серед яких Маріупольська та Макіївська сільськогосподарські колонії. Остання категорія таборів була націлена на продовольче забезпечення табірної мережі, але вочевидь не дуже з цим справлялась у голодні роки.

Щоб послабити напруженість у забезпеченні продовольством таборів і колоній, яка склалась наприкінці 1946 р., міністр внутрішніх справ СРСР пропонував Й. Сталіну звільнити 175 тис. ув'язнених й направити їх передусім для роботи на підприємства вугільної промисловості. У тому числі 50 тис. осіб до підприємств Міністерства вугільної промисловості західних районів СРСР. Звільнення мало б бути умовно-достроковим із обов'язком 5 років відпрацювати на підприємствах вугільної промисловості. Цей захід, на думку С.Круглова мав суттєво допомогти вугільній промисловості, яка гостро потребувала чималої кількості робочої сили. Контингентом для звільнення розглядались в першу чергу засуджені за самовільне залишення з підприємств промисловості, порушення паспортного режиму та дріб'язкові посадові й побутові злочини [9, С. 314]. Станом на 1 квітня 1947 р. з території України було відібрано та оформлено документів на 18 тис. 862 в'язня. Фактично було передано 14 тис. 135 осіб, з яких підприємствам Міністерства вугільної промисловості Західних районів СРСР 7 тис. 826 осіб, підприємствам Головного управління вугільного машинобудування Міністерства вугільної промисловості Західних районів СРСР 2 тис. 240, Шахтвідбудові 3 тис. 412, Донбасшахтлісу 658 осіб.

Не маючи можливості забезпечити належну охорону ув'язнених у процесі виробництва табірна адміністрація добивалась офіційних дозволів на розконвоювання або за мовчазною згодою центру запроваджувала його явочним порядком. Розконвоювання ув'язнених означало виведення їх з-під охорони та дозвіл переміщення поза табірними зонами. Завезення цієї категорії в'язнів до Сталінської області стало однією з головних причин зростання злочинності. Саме такою висновку дійшли на обласних зборах секретарів районних і міських комітетів компартії, працівників прокуратур, НКВС та народних суддів у листопаді 1945 р. Ці збори були присвячені нагальній проблемі боротьби з кримінальною злочинністю. Найбільш неблагополучними за рівнем кримінальної злочинності називали Сталіно, Макіївку, Маріуполь, Красноармійськ тощо. Зазначено, що на роботу у промисловість було завезено в організованому порядку кримінальників та інших злочинців з тюрем Києва, Харкова, Умані, Одеси, Кременчука, Лубен та Калініна. За неповними даними тільки до Сталіно, Макіївки, Горлівки, Чистякового, Слов'янська, Харцизька та Авдіївки було завезено 5 тис. 886 розконвойованих злочинців, які відбували покарання за грабежі, крадіжки та хуліганство.

Розконвойовані розміщувались у квартирах, робітничих гуртожитках й гуртожитках учнівської молоді, що призводило до тісного спілкування з вільними категоріями населення. Зокрема, у Снежнянському районі їх працевлаштували до «Донбасжитлобуд» та поселили до гуртожитку робітників. В Артемівському районі розконвойованих направили для роботи на цементному заводі й розмістили в

гуртожитку технікуму. У Макіївському районі 429 людей оселили до гуртожитку робітників. В Горлівському районі частину розконвойованих прилаштували до заводського гуртожитку. Проживання поруч, безумовно сприяло поширенню елементів тюремної субкультури [10; арк. 4,5].

Плани з працевикористання розконвойованих не вдалось виконати у повному обсязі. Зокрема, з 5 тис. 686 завезених розконвойованих злочинців, залишились на підприємствах лише 3 тис. 340 осіб; залишились на підприємствах, але не приступили до роботи 2 тис. 142 особи; були заарештовані 314, з яких за грабежі – 12, хуліганство – 22, крадіж – 129. Отже, дехто повернувся на шлях злочинів. Відомо також, що частина з прибулих була звільнена від роботи адміністрацією підприємств за станом здоров'я [10; арк. 6].

Розглядаючи економічний ефект від використання праці ув'язнених на промислових й вугледобувних підприємствах не варто забувати, що йдеться переважно про некваліфіковану, майже дармову робочу силу, яка внаслідок недостатнього харчування та складних умов існування досить швидко втрачала працездатність. Керівництво виправно-трудових установ воліло підкреслювати їх економічну ефективність й особливу значимість. У звітах, які віддзеркалювали існуючу систему приписок, найчастіше відзначали перевиконання або дострокове виконання плану. Зокрема, виходячи з доповідної записки про виконання норм виробітку в 1946 р. у промислових колоніях на території УРСР середньомісячний показник дорівнював 126,2 %, у контрагентських підрозділах – 140% [3; арк.176]. Начальник ВВТК Сталінської області у 1949 р. Руденко, наголошував на тому, що його співробітники із завданням працевикористання ув'язнених впорались блискуче, незважаючи на 60% неповноцінного контингенту в підпорядкованих йому підрозділах. Виробничий план 1949 р. виконано у жовтні, а річний валовий виробіток склав 140 млн. рублів. Ілюструючи загальний економічний внесок виправно-трудових підрозділів Сталінської області, керівник заявив, що «ми збудували 2-й в світі за потужністю блюмінг й 2 прокатних стани союзного значення, відновили 10 доменних й 17 мартенівських печей; ми дали десятки тисяч кв. м житлової площі для шахтарів й металургів Донбасу».

На 1949 р. ВТТК Сталінської області охоплював 32 житлових та 158 виробничих зон. 2 сільськогосподарські колонії – № 18 та № 19, завданням яких було забезпечення продовольчих потреб Сталінського ВВТК [11, арк. 147-152]. Основним профілем їхньої роботи було тваринництво, не зважаючи на те, що придатних для випасу худоби площ бракувало. Водночас овочі не вирощували, хоча потреби в них визнавались першочерговими. Картоплю закупали в Сумській та Чернігівській областях. Протягом другої половини 1940-х років виробничий план сільськогосподарськими колоніями не виконувався. Виправно-трудові установи Сталінської і Ворошиловградської областей виділялись на загальноукраїнському тлі високим рівнем втеч ув'язнених. На них припадало 48 % усіх втеч в Україні. Влітку 1949 р. у зв'язку із тривожною ситуацією з втечами ув'язнених в Сталінській області Руденко був викликаний для роз'яснень до управління ВТТК МВС УРСР [11, арк. 78, 150, 148].

Таким чином, накази Державного комітету оборони СРСР з розгортання таборів для будівництва об'єктів чорної металургії у Донбасі з'явилися напередодні вигнання німецьких військ. У 1946 р. переважно на території Сталінської й Ворошиловградської областей були зосереджені виробничі підрозділи єдиного в Українській РСР великого табору – Донлагу. Він був націлений передусім на видобуток вугілля, відновлення шахт, промислове і житлове будівництво. Однак, проіснувавши менше року, був ліквідований через значні недоліки у роботі, зокрема відсутність елементарних побутових умов, погіршення загального стану ув'язнених, зростання рівня смертності та значну кількість

втеч контингенту. Його підрозділи були передані у підпорядкування Сталінського відділу ВТТК.

Значну частину ув'язнених на прохання господарників направляли для роботи на підприємствах інших міністерств. Їх розміщували в контрагентських окремих табірних пунктах, в складі яких на території Донбасу станом на серпень 1947 р. утримувалося не менше 30 тис. ув'язнених. Не маючи можливості забезпечити належну охорону в'язнів по розкиданих територіально табірних підрозділах, адміністрація подекуди запроваджувала режим розконвоювання. Ця обставина стала однією з причин зростання рівня злочинності у багатьох містах. Часто розконвойовані працювали і жили поруч з вільними категоріями населення, поширюючи елементи тюремної субкультури. Через брак продовольства у виправно-трудових установах в період Голодомору партійно-державне керівництво вдавалось до дострокового звільнення частини контингенту і направлення його на роботу до підприємств вугільної промисловості, яка гостро потребувала чималої кількості робітників. За твердженням керівника відділу виправно-трудових колоній Сталінської області, контингентом ув'язнених було зроблено значний внесок у відновлення індустріального потенціалу області - збудовано 2-й в світі за потужністю блюмінг й 2 прокатних стани союзного значення, відновлено 10 доменних й 17 мартенівських печей, побудовано десятки тисяч кв. м житлової площі для шахтарів і металургів Донбасу.

Список використаної літератури

1. Пилявець Ю. Г. Виправно-трудові табори та колонії на території УРСР в умовах голоду 1946–1947 рр. / Ю. Г. Пилявець, Р. І. Пилявець // Український історичний журнал. – 2013. - № 6. – С. 147-161 ; Pyliavets Yu. H. Vypravno-trudovi tabory ta kolonii na terytorii URSR v umovakh holodu 1946–1947 rr. / Yu. H. Pyliavets, R. I. Pyliavets // Ukrainyskiy istorychnyi zhurnal. – 2013. - № 6. – S. 147-161
  2. ДАДО, ф.326, оп.2, спр. 513; DADO, f.326, op.2, spr. 513.
  3. ЦДАГОУ, ф. 1, оп.23, спр.4941; TsDAHOУ, f. 1, op.23, spr.4941.
  4. Система исправительно-трудовых лагерей в СССР, 1923 – 1960 : справ. [електронний ресурс] / сост. М. Б. Смирнов. – Москва : Звенья, 1998. — 600 с. – Режим доступу : <http://www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/>; Sistema ispravitelno-trudovykh lagerey v SSSR, 1923 – 1960 : sprav. [elektronniy resurs] / sost. M. B. Smirnov. – Moskva : Zvenya, 1998. — 600 s. – Rezhim dostupu : <http://www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/>
  5. ЦДАГОУ, ф. 1 оп.23, спр.4249; TsDAHOУ, f. 1 op.23, spr.4249.
  6. ЦДАГОУ, ф. 1, оп.23, спр. 4621; TsDAHOУ, f. 1, op.23, spr. 4621.
  7. ЦДАГОУ, ф. 1 оп.23, спр.4587; TsDAHOУ, f. 1 op.23, spr.4587.
  8. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр. 4717; TsDAHOУ, f.1, op.23, spr. 4717.
  9. История сталинского Гулага. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов : собр. докум. в 7-ми т. / отв. ред. О. В. Хлевнюк. – Москва : РОССПЭН, 2004. – Т. 3 : Экономика Гулага. - 624 с. ; Istoriya stalinskogo Gulaga. Konets 1920-kh – pervaya polovina 1950-kh godov : sobr. dokum. v 7-mi t. / отв. red. O. V. Khlevnyuk. – Moskva : ROSSPEN, 2004. – Т. 3 : Ekonomika Gulaga. - 624 s.
  10. ДАДО, ф.326, оп.2, спр.850; DADO, f.326, op.2, spr.850.
  11. ЦДАГОУ, ф.1, оп.24, спр.391; TsDAHOУ, f.1, op.24, spr.391.
- Стаття надійшла до редакції 10.12.2016 р.

N. Shypik

EXPLOITATION OF PRISONERS' LABOUR IN CORRECTIVE-LABOUR INSTITUTIONS OF DONETSK AND LUHANSK REGIONS IN THE SECOND HALF OF 1940-ies

Camp economy was an important constituent of Soviet totalitarian system. The main features of it were formed before the war. The prisoners worked at numerous economic entities

and at erection of new buildings in the Soviet Union. So it's not surprising that Soviet party authorities counted on the prisoners in planning the reconstruction of Ukrainian industrial entities that were concentrated in Donbass territory. The decrees of State Defense Committee of the USSR as to deploying the camps for building ferrous metallurgy entities in Donbas appeared just before the German troops ousting. In 1946 the working units of the sole in Ukrainian SSR big camp – the Donlag were concentrated mainly in Stalin and Voroshylovgrad region. That camp primarily aimed at coal production, mines reconstruction, industrial and residential construction. However, after less than a year of existence it was wound up because of defects in its functioning. Among them there was absence of basic life conditions, deterioration of the prisoners' general condition, death rate growth and many escapes. Its units came under supervision of Stalinsky department of Corrective-labour camps Committee of Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR.

At the request of industrial administrators according to the Soviet government's special decrees a great number of prisoners were sent to work at enterprises of other ministries. They were settled in the special contractor camp centres in which as of August 1947 in Donbas there were no less than 30.000 people. Not having resources to protect the prisoners effectively the administration sometimes introduced the regime of release. It led to increasing crime rate in many places. Often those released worked and lived near free categories of people spreading the prison subculture elements. On account of lack of food in corrective-labour institutions during Holodomor the state-party authorities resorted to paroling a part of the contingent and sending it to work at mining enterprises which had an urgent need for great number of workers. As the head of the corrective-labour colonies of Stalin region department reported the prisoners built the blooming which was the second most high-capacity in the world and 2 rolling mills of the union importance. They reconstructed 10 blast and 17 open-hearth furnaces, built tens of thousands of square metres of dwelling space for miners and metallurgists of Donbas.

Key words: *forced labour, corrective-labour institutions, Donlag, special contractor camp centres, parolees, the released.*

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заснований у 2011 р.

ВИПУСК 17

МАРИУПОЛЬ – 2016

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету.

Серія: Історія. Політологія

Збірник наукових праць

Видається 3 рази на рік. Заснований у 2011 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою МДУ (протокол № 7 від 21.12.2016 р.)

Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія включено до Переліку наукових фахових видань України з політичних наук (наказ МОН України № 793 від 04.07.2014 р.) та історичних наук (наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.).

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** та «**Российский индекс научного цитирования**» (**РИНЦ**), а також до фонду наукової електронної бібліотеки «**КиберЛенинка**»

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – д.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.філол.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.ю.н., проф. О. В. Філонов, д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Відповідальний секретар – к.політ.н., проф. М. В. Трофименко

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. В. А. Войналович, д.і.н., проф. А. В. Гедьо,
д.і.н., проф. І. М. Грідіна, д.і.н., проф. О. І. Гуржій, д.політ.н., проф. Г. І. Зеленько, д.і.н.,
проф. В. Ф. Лисак, д.і.н., проф. Р. О. Литвиненко, д.політ.н., проф. І. Г. Оніщенко,
д.політ.н., проф. Н. П. Пашина, д.і.н., проф. І. С. Пономарьова, д.і.н., проф. О. П. Ресент,
д.політ.н., проф. С. Ю. Римаренко, д.соціол.н., проф. Б. В. Слющинський,
д.і.н., проф. О. В. Стяжкіна, д.і.н., проф. Н. Р. Темірова.

Іноземні фахівці: д.політ.н., проф. Т. Граціані (Італійська Республіка),
д.політ.н., проф. К. Карнасіотіс (Грецька Республіка),
д.політ.н., проф. С. Корнеа (Республіка Молдова),
д.і.н., проф. П-Р. Магочій (Канада),
д.політ.н., проф. А. Романо (Італійська Республіка).

Науковий секретар – к.і.н., доц. С. С. Арабаджи

Засновник: Маріупольський державний університет

87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.: (0629)53-22-60; e-mail: visnyk.mdu.istoria.politologia@gmail.com

Сайт видання: www.visnyk-politologia.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 054/017

Видавець «Видавничий відділ МДУ»

87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.

ISSN 2518-1521 (Online)

ISSN 2226-2830 (Print)

© МДУ, 2016

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Арабаджи С.С. МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ГРЕЦЬКИЙ СУД: СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ	9
Voitovych N. DWELLING AS A LOCUS OF LIFE / TEMPORARY STAY OF THE CHARACTERS OF "LOWER" MYTHOLOGY (A STUDY BASED ON ETHNOGRAPHIC MATERIALS)	15
Волоніць В.С. СИСТЕМА КРЕДИТУВАННЯ НЕЖИНСЬКИХ ГРЕКІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.	28
Грукач В.О. ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ КИЇВСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА Д.Г. БІКОВА ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ КРАЇ	34
Небрат С.Г. ПОГРЕБЕНІЯ ИНГУЛЬСКОЙ КАТАКОМНОЙ КУЛЬТУРЫ С КОСТЯМИ ЖИВОТНЫХ	43
Папазова А.В. ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІ СТ. ДОСЛІДНИКАМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	56
Ревенко В.В. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СІЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	67
Романцов В.М. МАРИУПОЛЬСЬКІ БІЛЬШОВИКИ В БОРОТЬБІ ЗА ВЛАДУ В 1917 р. УРОКИ ІСТОРІЇ НА ПОРОЗІ СТОЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ РЕВОЛЮЦІЇ	75
Сацький П.В. ІДЕОЛОГІЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУДІВНИЦТВА ПІВДЕННО-УКРАЇНСЬКОГО І ПІВНІЧНО-КРИМСЬКОГО КАНАЛІВ (1950-1953 рр.)	83
Тарасов В.В. КАВА, СИГАРЕТИ ТА ШОКОЛАД У ПОВСЯКДЕННІЙ КОМУНІКАЦІЇ «ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ» У ПОВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ ТА АВСТРІЇ 1945-1948 РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІЗУАЛЬНИХ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ)	91
Тарнавський Р.Б. ДОКТОРАТИ З ЕТНОГРАФІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1930-ті роки)	99
Шипік Н.Ф. ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ В'ЯЗНІВ У ВИПРАВНО-ТРУДОВИХ УСТАНОВАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х РР.	107

CONTENTS

HISTORICAL SCIENCE

Arabadzhy S. MARIUPOL GREEK COURT: FIELDS OF ACTIVITY AND FUNCTIONING PROBLEMS	9
Voitovych N. DWELLING AS A LOCUS OF LIFE / TEMPORARY STAY OF THE CHARACTERS OF "LOWER" MYTHOLOGY (A STUDY BASED ON ETHNOGRAPHIC MATERIALS)	15
Volonyts V. THE SYSTEM OF NIZHYN GREEKS CREDITING IN THE CONTEXT OF TRADE RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE XVIII – EARLY XIX CENTURIES	28
Grukach V. LEGISLATIVE INITIATIVES KYIV, VOLYN, PODOLIA GENERAL GOVERNOR D.H. BIBIKOV AND A THEY INSTILLATION IN RIGHT-BANK UKRAINE	34
Nebrat S. BURIAL INGUL CATACOMB CULTURE WITH THE BONES OF ANIMALS	43
Papazova A. THE ACTIVITIES OF THE SOCIETY OF JESUS IN UKRAINE IN LATE XVI – EARLY XVII CENT. STUDIED BY THE UKRAINIAN SCHOLARS OF POST-INDEPENDENCE PERIOD	56
Revenko V. ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK IN RURAL SCHOOLS SOUTH OF UKRAINE IN THE POSTWAR PERIOD	67
Romantsov V. MARIUPOL BILSHOVYKS IN THE STRUGGLE FOR POWER IN 1917. LESSONS FROM HISTORY ON THE BRINK OF THE REVOLUTION CENTENARY	75
Satskyi P. IDEOLOGICAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR THE CONSTRUCTION OF THE SOUTH-UKRAINIAN AND NORTH-CRIMEAN CANALS (1950-1953)	83
Tarasov V. COFFEE, CIGARETTES AND CHOCOLATE IN ORDINARY COMMUNICATION «DISPLACED PERSONS» IN POSTWAR GERMANY AND AUSTRIA 1945-1948 (BASED ON VISUAL AND DOCUMENTARY SOURCES)	91
Tarnavskiy R. Ph.D. DEGREES IN ETHNOGRAPHY AND ETHNOLOGY IN LVIV UNIVERSITY DURING 1930th	99
Shypik N. EXPLOITATION OF PRISONERS' LABOUR iN CORRECTIVE-LABOUR INSTITUTIONS OF DONETSK AND LUHANSK REGIONS IN THE SECOND HALF OF 1940-ies	107